Svetozár Hurban Vajanský

Na bašnárovom kopci

Svetozár Hurban Vajanský

Na Bašnárovom kopci

Od Prietrže po Bašnárov vedie suchopárna cesta. Napravo v dolinke leží dedinka Bukovec, cele zahrabaná stromami, nad ktorými vypína sa lipa, akých je málo na lipohojnom Slovensku. Je to opravdivý lipový obor, najmä jej výška je impozantná. Všetky vekové stromy okolo nej menia sa na nízke krovie, keď hľadíš z vŕšku na dedinu. Bár by ju chránila pieta slovenského srdca pred záhubou. Raz ju ochránil pred Židom a jeho pažravosťou Ján Leška, vtedy farár bukovský. Škoda by bolo tohto stromového monumentu, keď mramorových u nás niet. Nemá síce nápisu, ale, možno, poeta budúcich čias vypočuje z jej šumu nejakú rapsódiu lepšej budúcnosti.

Šiel som v lete týmto krajom. Slnko pálilo mocne z čistého neba. Zanechajúc kamenisté úhory, prišiel som do Bašnárov, kopaníc, pozostávajúcich z niekoľkých domov a hospodárskych stavísk. Domy a staviská potešia dušu slovenského človeka. Vidíš pred sebou stavbu na poschodie, čistú, bielu, mocnú. Dvor široký, pohodlný, štvorku v ňom možno obrátiť. Brána s veľkým solídnym oblúkom vedie pod šopu. Tam sú silné dva vozy na železných osiach, nové pluhy. Stajne naplnené tučným dobytkom. Vysoký kamenný násyp vedie k dverám do príbytku. Dverami vstúpiš do siene, zo siene do kuchyne. Ako to tam jasá všetko čistotou. Naľavo je predná izba, veľká, jasná — páchne z nej sviežopečeným chlebom. Nábytok a riad je v nej ako všade u zámožných slovenských sedliakov: v ľavom kúte stôl, okolo lavice, nad stolom na vešiaku pestré džbánky, misky a pekne vyrovnaný rad pohárikov. Na stene obraz Luthera. V prostriedku stojí on, okolo neho na menších obrázkoch výjavy z jeho života. Nájdeš i Kuzmányho i Jozeffyho. Za roštom je domáca biblioteka: Biblia, hrubý Tranoscius, snár, postila, kalendár. Na dvoch posteliach periny až po samú povalu, a ktoré nemajú už miesta, visia nad posteľami na hambálkoch. Plachty posteľné vyšité sú koketne červeným pamukom, v kúte nad stolom stojí trojuholná kasnička — schránka peňazí a písomností. I nešťastná daňová knižka tam špatí svet boží, a nepobije sa s piatkami, ležiacimi vedľa nej.

Pusto bolo u Bašnárov, keď som zastal pred najkrajším domom. Zo susedného nižšieho domca volali na mňa dve decká: „Žide! Žide!“ Nie hádam preto, že by moja tvár upomínala na egyptských nedobrovoľných tehlárov, ale preto, že tam útla mládež každého pokladá za Žida, ktorý nosí nemecké šaty. Uznám, mrzelo ma to: už čokoľvek, ale Židom sa mi nechce byť. A to tým menej, keď som zbadal, že jedno z detí, desaťročné dievča, malo utešenú tváričku a oči pravé nezábudky. Mladší, chlapček, bol rusý, dosť špinavý, ale svieži a čiperný ako vĺča. Ja vám nesiem lásku, vy znachorence; ja môžem cez vaše belasé a temné očká preniknúť do vašich dobrých dušičiek; teším sa, že máte kŕdeľ

bielych húsok, tučné voly, dojné kravy, bujné kone; mňa pýchou plní váš krásny dom, vaše bucľaté líčka: a vy… že Žide, Žide! No dosť, zato moja láska nevyhasne a moje oko nestratí svoju vnikajúcu silu.

V sade pri veľkom dome zapaľovali sa skoré okrúhlice. Obloky domu nahlucho zatvorené boli plechovými okenicami. Pusto bolo na dvore, nemo stála šopa, blesky slnka opierali sa o biele, široké, kamenné platne násypu. Na čerešniach pred domom čvirikali vrabce — celé kŕdle tohto vtáctva húpali sa na konopiach z druhej strany cesty. Pole bolo oddelené od cesty kamenným plotom, kyklopským. Domy kopaničiarov stoja v centre ich pozemkov, takže gazda, vyjdúc predo dvere na kamenný násyp, má pred sebou celé svoje malé kráľovstvo.

Cez konopné pole vedie chodník k príkremu kopcu. Len niekoľko krokov, a už sa musíš driapať hore skalistým vŕškom. Zľava čnie kolmo malebná skala, vpravo nízkym krovím stúpa ledva viditeľný chodník šikmo nahor.

Vyšiel som trápne na vrch a očiam mojim ukázala sa krásna panoráma. Bezprostredne pri päte vrchu domy Bašnárov, ponad ich strechy vidno malebnú dolinu, vedúcu až na Brezovú. V diaľke vidno imponujúce stavisko brezovského chrámu, postaveného na vŕšku. Jeho biele steny kontrastujú s temným úzadím hôr. Vysoké Bradlo panuje nad nimi. Napravo, v šerej diaľke, obkľučujú obzor Biele hory, ich západné kupy tratia sa za obzorom. Celkom sprava vlnia sa vŕšky a pahorky, zarastené bučinou; tam z bučiny vykukávajú šedivé rumy hradu Branča. Z tejto strany je Branč neúhľadný, nízky, kdežto od senicko-sobotišskej cesty javí sa veľmi majestátne.

Sedel som na kopci a hľadel veselo na prívetivé krásy kraja. Skoro počul som hovor. Vysoký šuhaj so starou babkou išli z druhej strany od Turej Lúky a sadli si neďaleko odo mňa na machom obrastený balvan. Babka mala bielu, vráskovitú tvár, bielu šatku na hlave, biely prusliak, biely rubáš… bola fanaticky biela. Jej kasanica robila tisíc záhybov. Na nohách mala úhľadné botky, že som až obdivoval útlosť jej nohy. Rukávce sa len tak jagali v jasných lúčoch slnka… len ramená boli jej až do brunasta ohorené.

Mladý šuhaj bol sviatočne oblečený v jasnobelasých nohaviciach a kabanici so širokými gombíkmi. Široký ťažký klobúk okrášlený mal cafrangami a na trasľavých drôtikoch pripevnenými umelými kvetmi a sklenými guľôčkami. Okrem toho vialo mu z neho kohútie pierko a pri ňom svižná halúzka rozmarínu. Celý švihák. Z niektorých slov, ktoré si povedali tvrdým svojím nárečím, dohádal som sa, že je to syn s matkou.

Prihováral som sa im a pozoroval prísne ich slová a pohyby. Babka hovorila jadrne, úsečne, skoro v epigramoch, prepletala svoje sady porekadlami. O chvíľu vedel som celú históriu jej nespleteného života. Staršiemu synovi odovzdala celý svoj majetok, sama vymienila si dôživeň, čo sa častejšie stáva v tomto kraji. Ale syn nebol hoden toľkej lásky: vysánkoval matku z domu. S mladším synkom odsťahovala sa k sestre; on jej bol verný do ostatného krajíčka. Pri tejto pochvale pozrela na mlčiaceho syna.

„A včuľ ideme do Bašnárov tu dolu na robotu!“ dokončila, „nikdy bych toho

nebola sa nazdala od pankharta; vždy bolo zamosúrené, ako by nebolo vedelo do troch načítať. Ale keď sedí raz žobrák na koni, ani čert ho nedohoní. Ja som sa nalietala k fiškálom, dieru som vystála pri súde v ambite — nech tam pekelný plameň zhltne všetky súdy a všetkých fiškálov! Odreli ma, a chlapčisko zvíťazilo nad matkou.“

V babke bolo viac hnevu než ľútosti. Celá osoba, čo ako pomýlená skrivodlivosťou, cítila sa mocnou. Veľké čierne oči behali jej nespokojne, keď hovorila; keď mlčala, mala ústa srdito zovreté.

„Všetkého príčina je nevesta“, poznamenal konečne syn, ako by sa bol hanbil predo mnou za brata.

„To čertovo motovidlo! Pobehajka“, rozsrdila sa starenka, „ako had vliezla starej žene do rukáva! Cifry, cafry… i frajeri budú, na každého mužského sa vyškiera! A teraz pýši sa na mojom grunte, trepe konope z môjho konopniska! Veď sa pokutuješ, neposlušný Martine! Budeš jej mať vyše krku, ty nepodarenec nepodarený!“ Babka rozohnila sa do žerava. Oči jej blýskali sa zlým ohňom.

„Ale načo tak horlíte; pomáhajte si, poradím vám dobrého advokáta, našinca, pána Fajnora v Senici.“

„Ach, trci-frci, kňaz Ondrej! Aj oni sú z toho panského plota kôl i s ich dobrým advokátom! Ešte i výžinky mám nosiť pánom do hrtana? Zárobok želiarsky, mozole starých rúk? Panská láska na zajačom chvoste. Posledný mech jačmeňa predala som na štemple! Pekné to boli štemple! Vstrčil moje šupáky ten Korontály — bohdaj mu psy na kare trúbili — hlboko do vrecka, vypučil svoje hrubé, mastné brušisko a vypúlil oči ako hálky. ‚Dobre, dobre, osoba! Už je všetko v poriadku! Nachystajte si ešte groše na sentenciu. S bohom!‘“

Z baby len tak sršala nenávisť k „pánom“, k súdom a fiškálom. Mňa to veľmi zasmútilo. Smutná vec, že ľud býva vohnatý do citov nenávisti a ľudí vyššej vrstvy a vzdelania pokladá za svojich prirodzených nepriateľov. Moje deále (bol som vtedy ešte veľmi mladý) závojom pokryli si tváre, cítil som disharmóniu v sebe, v národe, v celom svete. Mladý človek hľadí na svet cez farbisté sklíčka svojich citov. Teda i ja som „z toho plota kôl“, ja, ktorý si namýšľam, že verne milujem svoj slovenský ľud? Jeden kričí na mňa „Žide!“, druhý vo mne vidí priam vraha a zdercu. Ako bude možno nášmu národu objasniť potrebu vzdelanejšej vrstvy a naučiť ho vidieť rozdiel medzi Korontálym a Fajnorom? v mladom ohni začal som hneď na Bašnárovom kopci poučovať rozzúrenú starenku. Líčil som nadšene snahy šľachetných „černokabátnikov“, spomínal som národ, jazyk: ako oni, tí šľachetní „černokabátnici“, bránia práva ľudu, národa, jazyka, ako píšu knihy, skladajú piesne… Môj hlas chvel sa oduševnením, rukami posunkoval som… a veď tuším urobil som na starenu dojem; jej nepokojné čierne oči sa ustálili a pozerali vnímavo na mňa. Najprv hľadela prosto, neveriaco, potom ticho, ako sa mne zdalo, veriaco. Konečne sa usmiala.

„Mladý pán, ale bude z nich za farár!“ poznamenala sucho, a mladý šuhaj, počúvajúci moju reč s polootvorenou perou, zakýval hlavou. Mne srdcom prebehol studený pocit sklamania a zúfania. Pamätám sa na podobný pocit, keď

som bol raz ako chlapec padol do obilnej jamy a cítil sa bez pomoci v hlbinách žltej, sliznej zeme. Ale vtedy som aspoň mohol kričať a privolať strýca Papánka (nech mu je zem ľahká na hlbokom cintoríne), ktorý mi do jamy podal rebríček a pomáhal mi na svet boží. Ale tu na Bašnárovom kopci nemáš na koho zavolať, nemáš rebríka, nemáš strýca Papánka! Si v jame!

„Mamka, poďme, už bude poludnie!“ riekol chladno syn. Starenka vstala z balvana, syn jej zodvihol nôšku a spúšťali sa ticho šikmým, strmým chodníkom. Biela kasanica starenina za každým krokom hlasno plieskala o holienky. Šuhaj šiel napred a podopieral matku.

„Bože môj!“ vzdychol som si, hľadiac za odchádzajúcimi, „jeden syn vyhádže matku, a druhý ju takto milo podopiera!“ Keď prešli konopnisko a preliezli kamenný plot, zaštekali u Bašnárov psy a vrhli sa na pútnikov. Psov odvolal mocný mužský hlas, ich štekot premenil sa na zlostné zavýjanie. Predo mnou ležal krásny kraj v horúčosti poludného slnka. Ľahké pary ťahali sa k modrianskym ďalekým horám a zatienili dva kopulovité kopce. Z bedra Bielej hory vykukával hrad Korlát, v rumoch, ako jeho blíženec Branč. Cesta na Barvínek svietila sa na vrchu. Prietržské strmé kopce zastavovali výhľad na vlnovitú rovinu senicko-šaštínsku a zužovali obzor. Skupina hôr na východe, bližšia a tmavšia, dopĺňala obzor. Okolo mňa medzi skalami rástla materina dúška a miestami červenel sa zrelý chutný truskavec, hore červený, k spodku biely, ako by mal fez na hlave. Nad brezovskými horami zdvihli sa tmavé oblaky s jasnobielymi okrajkami a tisli sa mocne do výšky. Sviatočná tichosť rozhostila sa po kraji, i slabučký vetrík zatíchol. Zahrmelo v diaľke temno i hrozivo. i spustil som sa z druhej strany, menej príkrej, dolu Bašnárovým kopcom a prebehol čerstvým krokom chladisté úbočiny. Nezadlho zbehol som na prašnatú cestu, ktorá bola už zastrakatená veľkými kvapkami predbúrkového dažďa. Z posledného, žltými úhormi pokrytého kopca zjavili sa mi slamené strechy Turej Lúky, z ktorých jedna skryla ma práve vtedy, keď sa spustil tuhý lejak.